

Потенційний вплив кліматичних умов та довкілля на дітей в Україні

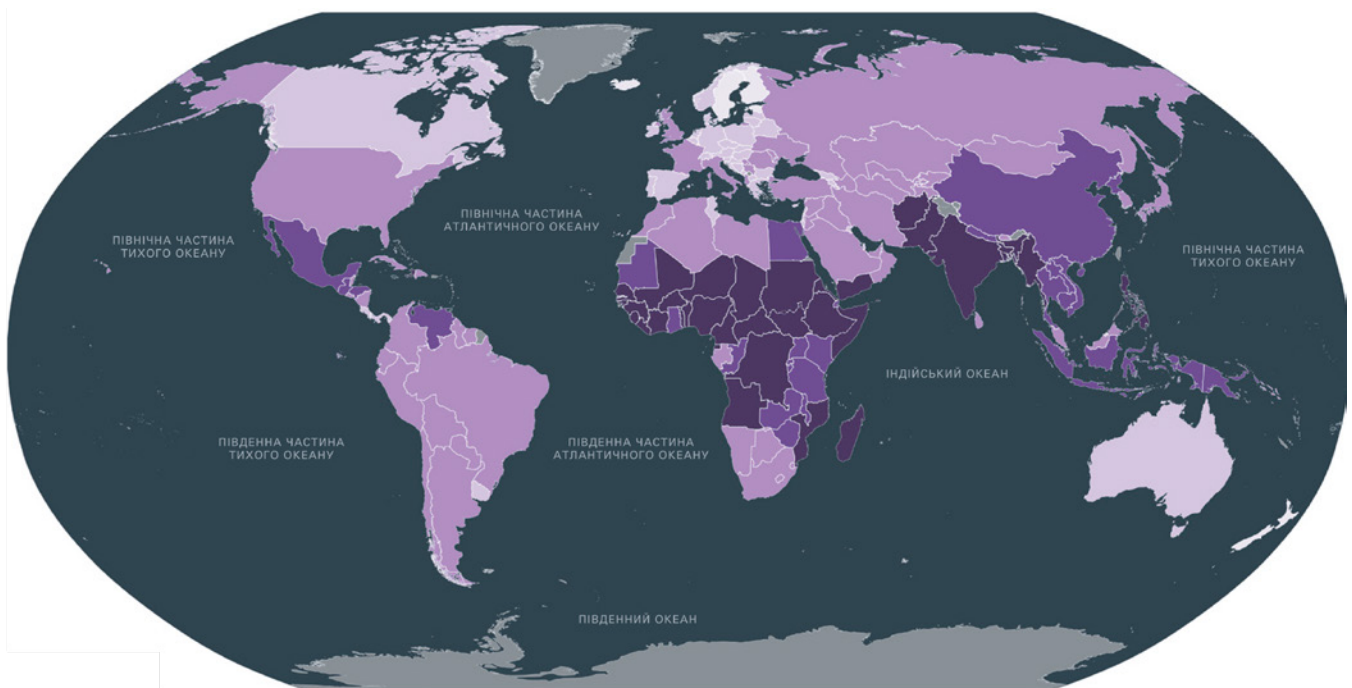
Цей бриф підготовлено на основі «Аналізу кліматичного ландшафту в Україні» (2021 р.), звіту комісії ВООЗ-ЮНІСЕФ-Lancet «Майбутнє для дітей світу?» (2020) та звіту ЮНІСЕФ «Індекс кліматичних ризиків для дітей» (2021). У ньому висвітлено потенційні наслідки для дітей України кліматичних та екологічних небезпек, потрясінь і стресових факторів, а також окреслено кроки для їх пом'якшення та подолання.

Вступ

Діти належать до частини населення, найбільш вразливої до кліматичних та екологічних загроз. Кліматичні та екологічні ризики суттєво впливають на їхнє благополуччя та здоров'я. Майже кожна дитина у світі піддається одному кліматичному ризику або ж поєднанню кількох, і Україна не є винятком.

«Індекс кліматичних ризиків для дітей» (CCRI) ЮНІСЕФ класифікує країни за ступенем уразливості дітей до екологічних стресових факторів та екстремальних погодних явищ. Згідно зі звітом за 2021 рік Україна має помірно високий індекс ризику порівняно з іншими країнами. За показниками температурних аномалій, особливо таких як теплові хвилі, базовий водний стрес та річкові повені, Україна набирає ще більше балів.

Карта 1. Індекс зміни клімату для дітей.

Ступінь
вираження

■ Надзвичайно високий ■ Високий ■ Вище середнього ■ Нижче середнього ■ Низький ■ Немає даних

Україна – базова інформація

42

млн. осіб.
загальна чисельність
населення

Загальна чисельність населення України становить 42 млн. осіб. Чверть населення або 10,5 мільйона — це діти та молодь у віці від 0 до 24 років. Серед них найбільшу групу чисельністю 2,4 млн. становлять діти 5-9 років.

В Україні дуже високий рівень урбанізації — 69,4 відсотка¹. Очікується, що в умовах міста житиме все більше й більше дітей.

10,5

мільйона
діти та молодь

Середньорічна температура повітря за 1991-2010 рр. в країні зросла на 0,8°C порівняно з періодом 1961-1990 рр.

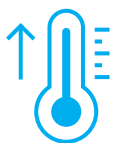
Збільшується кількість і частота природних небезпек, таких як повені, теплові хвилі, пожежі в природних екосистемах та виснаження водних ресурсів. Зниження ризику катастроф стає надзвичайно важливим напрямом діяльності у відповідь на загрозу.

69%

рівень урбанізації

Україна багата природними ресурсами, хоча неправильне управління та їх недостатній захист призводять до погіршення їхнього стану, а зміну клімату загалом можна розглядати як наскрізний стресовий фактор.

Середньорічна
температура повітря
за 1991-2010 рр.
зросла на

0,8°C

Основні небезпеки, потрясіння та стресові фактори, що впливають на клімат та довкілля в Україні

НЕБЕЗПЕКА, ПОТРАСІННЯ АБО СТРЕСОВИЙ ФАКТОР	ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ/НАСЛІДКИ	ЛОКАЛІЗАЦІЯ
Загальні зміни кліматичних умов	Підвищення температури; збільшення кількості спекотних і холодних днів; збільшення кількості екстремальних подій, їхнього часового та просторового розподілу; зміни вегетаційного періоду; збільшення частоти та інтенсивності теплових хвиль; зміна кількості опадів; зміна вологості повітря; зміни поверхневого стоку та ін.	По всій території
Теплові хвилі	Посилене забруднення повітря; впливи на здоров'я; можливе збільшення спектру трансмісійних захворювань; інші пов'язані зміни в екосистемах.	По всій території
Повені	Руйнування інфраструктури (часткове або повне); порушення доступу до засобів до існування, до надання послуг та господарської діяльності; вплив на екосистеми. Наразі 165 000 км ² території перебувають під потенційним ризиком.	Переважно захід і центр України
Засухи	Вплив на доступність води та попит на неї; порушення доступу до засобів до існування, до надання послуг та господарської діяльності; вплив на екосистеми. Площа близько 100 000 км ² перебуває під потенційним ризиком.	Переважно південь України
Зміни якості та доступності води у зв'язку зі зміною клімату	Теплове забруднення та евтрофікація; можливе розширення спектру захворювань, що передаються через воду; зміна сезонного та просторового розподілу і так нерівномірних водних ресурсів.	По всій території

НЕБЕЗПЕКА, ПОТЯСІННЯ
АБО СТРЕСОВИЙ ФАКТОР

ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ/НАСЛІДКИ

ЛОКАЛІЗАЦІЯ

**Зміни якості води
внаслідок забруднення
з точкових та
дифузних джерел**

Поверхневі водойми забруднені переважно сполуками важких металів, а також азотними і сульфатними сполуками². Крім того, в кожному басейні річки є специфічні забруднювачі залежно від природного складу води та антропогенного навантаження. Основні ризики пов'язані із забрудненням та очищенням води для питних, побутових та інших потреб; потенційні наслідки для здоров'я; вплив на екосистеми.

По всій території

Пожежі

Забруднення повітря та його вплив на здоров'я; порушення доступу до засобів до існування, надання послуг та господарської діяльності; вплив на екосистеми. У 2020 році постраждало до 200 км² території.

Переважно Полісся (Житомирська, Чернігівська, Київська, Харківська області) та степ (Дніпропетровська, Луганська, Херсонська, Одеська області)

² Останні дослідження показують, що фармацевтичні препарати, пестициди та специфічні для промисловості забруднювачі можуть викидатися в навколишнє середовище, створюючи значний рівень забруднення. Однак вимірювання цих речовин лімітоване браком ресурсів, може бути обмеженим географічно і потребує більше даних щодо України.

НЕБЕЗПЕКА, ПОТРЯСІННЯ АБО СТРЕСОВИЙ ФАКТОР	ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ/НАСЛІДКИ	ЛОКАЛІЗАЦІЯ
Забруднення повітря	Вплив на здоров'я та самопочуття, пов'язаний із забрудненням атмосферного повітря (переважно від роботи транспорту, промисловості та енергетики). Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) зараховує Україну до країн із найвищим коефіцієнтом смертності від забруднення повітря — 123,6 на 100 000 населення у 2016 році.	По всій території, особливо в місцях із високим транспортним навантаженням або поблизу промислових чи енергетичних об'єктів
Опустелювання та засолення ґрунтів	Вплив на природні екосистеми, сільськогосподарську діяльність та засоби до існування. Вплив на якість і доступність води.	Переважно Херсонська область (Південна Україна)
Підвищення рівня води в морі	Вплив на природні екосистеми, засоби до існування та прибережні території, включаючи населені пункти. За деякими прогнозами підвищення рівня води Чорного та Азовського морів до 2100 року становитиме 115 см.	Чорне та Азовське моря, берегові лінії, дельти рік Дніпра, Дунаю та Дністра
Зміни у землекористуванні	Вплив на природні екосистеми, які можуть давати ланцюгові наслідки, засоби до існування, сферу відпочинку та сільське господарство.	По всій території

НЕБЕЗПЕКА, ПОТРЯСІННЯ АБО СТРЕСОВИЙ ФАКТОР	ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ/НАСЛІДКИ	ЛОКАЛІЗАЦІЯ
Побутові відходи	Сміттєзвалища, на яких утилізують більшу частину твердих побутових відходів, часто потребують модернізації і тому потенційно можуть стати загрозою для здоров'я через утворення звалищного фільтрату, пожежі, аварії чи вибухи.	Місця поблизу офіційних або неофіційних сміттєзвалищ
Радіоактивне забруднення та Чорнобильська катастрофа	Просочення рідких відходів і витіки води з місць видобутку урану можуть викликати занепокоєння, але вони залежать від кожного конкретного об'єкта, тож їх потрібно вивчати окремо. Дані про збільшення радіаційного опромінення поблизу атомних електростанцій в Україні відсутні. Моніторинг радіоактивного забруднення поблизу Чорнобиля проводиться, але концентрація радіації може підвищуватися, особливо під час пожеж. Вплив Чорнобильської катастрофи на здоров'я людини глибоко вивчений, хоча експерти не однакові у своїх поглядах, особливо щодо даних про трансгенераційний ефект після аварії.	В основному залежить від конкретного об'єкта
Специфічне забруднення	Забруднення, пов'язане з промисловістю, промисловими звалищами, енергетикою, виробництвом, будівельними майданчиками, сільським господарством, станціями очистки стічних вод тощо, залежить від процесів і видів забрудників, шляхів їхньої міграції та дії. Таке забруднення може мати негативний вплив на здоров'я та самопочуття, особливо дітей. Наприклад, хімічні речовини від пестицидів, пластмас та інших промислових товарів можуть врешті потрапити в харчовий ланцюг. Однак цей тип забруднення потрібно розглядати окремо для кожної конкретної галузі чи об'єкта.	Залежить від конкретної галузі чи об'єкта

Національна політика, стратегія та координація між зацікавленими сторонами

Національна законодавча база для вирішення проблеми зміни клімату загалом існує.

Україна є учасником Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (РКЗК ООН), ратифікувала Кіотський протокол (2004 р.) і Паризьку угоду (2016 р.) і подала свій другий послідовний національно визначений внесок. Розробляється стратегія адаптації до зміни клімату. Крім того, Угода про асоціацію між Україною та ЄС є ще одним важливим інструментом для зміцнення потенціалу України у сфері зміни клімату та довкілля.

Координація діяльності донорів створила горизонтальну синергію. Залежно від порядку денного донорів програми та проекти, як правило, розподілені між різними пріоритетними напрямками, а координація відбувається в рамках тематичних сфер.

Екологічні неурядові організації (НУО) та молодіжні організації існують на національному, регіональному та місцевому рівнях та координують свою діяльність переважно за тематичними напрямками.

Проте координацію між різними державними органами, міжнародними організаціями, проектами технічної допомоги та неурядовими організаціями визначено як обмежувальний фактор. Українська влада визнає необхідність покращення координації. На міжвідомчому та міністерському рівні також започатковано координаційні ініціативи у вигляді координаційних центрів, робочих груп та експертних рад.

Жоден із державних координаційних механізмів чи документів не розглядає окремо, як проблеми клімату, навколишнього середовища та енергетики (КНСЕ) впливають на дітей.

**Україна є учасником
Рамкової конвенції
ООН про зміну клімату,
ратифікувала Кіотський
протокол і Паризьку
угоду**

Потенційний вплив на дітей

Потенційний вплив кліматичних та екологічних небезпек, потрясінь і стресових факторів на життя та добробут дітей взаємопов'язані та складні. Серед найбільших проблем — здоров'я дітей, водопостачання, санітарія та гігієна (ВСГ), захист дітей та освіти.

Здоров'я

Погане здоров'я дітей також пов'язане з бідністю, незадовільними житловими умовами (в тому числі з курінням), неякісними послугами ВСГ, проживанням у зоні інтенсивного руху транспорту та в постраждалих від стихійного лиха районах і/або неформальних поселеннях.

В деяких областях відзначають незадовільні показники здоров'я, з яких складається екологічний тягар захворювань дітей віком до п'яти років. Сюди належить коефіцієнт дитячої смертності (КДС), смертність у віці до п'яти років, низька вага при народженні, респіраторні захворювання (наприклад, астма), діарейні та трансмісивні захворювання та травми.

Забруднення повітря пов'язують із підвищеним ризиком КДС, передчасними пологами/перинатальними захворюваннями, низькою вагою при народженні та респіраторними інфекціями у дітей. Побутове та атмосферне забруднення повітря, пасивне тютюнопаління та погані житлові умови є основними факторами, що сприяють розвитку респіраторних захворювань. Згідно з даними ВООЗ, смертність, пов'язана із забрудненням атмосферного повітря, серед дітей віком до п'яти років у 2016 році становила 58 осіб (Ч27, Ж31), а пов'язані DALY³ оцінюють у 5379 (Ч2515, Ж5379). З побутовим забрудненням повітря пов'язують 15 смертей (Ч7, Ж8), що спричинені

інфекціями нижніх дихальних шляхів (ІНДШ) у дітей до п'яти років, а також 1408 DALY (Ч658, Ж750), що також спричинені ІНДШ.

Важкі метали та інші промислові забруднювачі, пестициди та інші хімічні сполуки, пластмаси та інші промислові товари можуть впливати на здоров'я дітей. Проте такі дані щодо України обмежені.

Зміна клімату та спричинені нею катастрофи пов'язують із різноманітними внутрішніми та зовнішніми проблемами психічного здоров'я, зокрема тривогою, депресією, агресією та зловживанням психоактивними речовинами. В Україні не проводилося досліджень, які б спеціально вивчали вплив зміни клімату на стан психічного здоров'я дітей.

Теплові хвилі особливо шкідливі в міських районах, зокрема, через їхній вплив на фізичний стан та психічне здоров'я дітей та осіб, які доглядають за ними.

Через пов'язані з кліматом впливи на продовольчу безпеку, на різноманітність раціону, на практики догляду та здоров'я зміна клімату також може вплинути на харчування. Сільське населення буде більш вразливим через відсутність продовольчої/сільськогосподарської безпеки після екстремальних погодних явищ, а також через втрату доходів, і може мати нижчий адаптаційний потенціал.

3 Роки життя з поправкою на інвалідність (DALY) — показник загального тягаря захворювань, виражений у кількості років, які були втрачені через погане здоров'я, інвалідність або передчасну смерть (ВООЗ).

Життя в здоров'ї: Вплив небезпечних факторів довкілля

Діти піддаються різноманітним небезпекам у довкіллі, де вони живуть, навчаються, працюють та граються. Діти особливо вразливі до цього впливу, оскільки системи їхнього організму та поведінка перебувають у стані розвитку. Дія довкілля на ранньому етапі життя може мати негайні наслідки або накопичуватися з часом, підвищуючи ризик захворювань на подальших етапах життя. Вплив на організм розпочинається рано — ще в утробі матері — і може мати наслідки протягом усього життя.

Зображення 1. Вплив екологічних небезпек на дітей. «Успадковуємо сталий світ? Атлас дитячого здоров'я дітей та довкілля», ВООЗ, 2017.

Вода, санітарія, гігієна

Зміни клімату можуть вплинути на якість води, спричиняючи додатковий тиск на здоров'я. Основними захворюваннями, пов'язаними з ВСГ, є діарейні, паразитарні та трансмісивні хвороби на додачу до неонатальних та харчових станів (у тому числі при народженні). В Україні рівень смертності, пов'язаний із небезпечною для споживання водою, небезпечними санітарними умовами та відсутністю гігієни (на 100 000 населення), у 2016 році орієнтовно становив 0,3.

Рівень захворюваності на трансмісивні хвороби та захворювання, що передаються через воду та через їжу, може зрости. На сьогодні сальмонела є основною причиною спалахів діарейної інфекції в Україні. Спалахи сальмонельозу найчастіше реєструвалися у Львові (11,1 відсотка від загальної кількості спалахів) та у Київській і Харківській областях.

Евтрофікація — хімічне забруднення поверхневих та підземних вод — є дуже актуальною проблемою в Україні, але існує мало даних щодо її впливу на дітей на національному рівні.

На доступність та якість води впливатимуть повені, посухи та падіння рівня води. Повені забруднюють запаси прісної води, підвищують ризик захворювань, що передаються через воду, і створюють сприятливі умови для розмноження комах, що переносять хвороби, наприклад, комарів.

В Україні застосовуються застарілі технології водопідготовки та очищення стічних вод. Інфраструктура та мережі, розподільні споруди/ резервуари та малі системи водопостачання перебувають у незадовільному технічному стані. Ця сфера погано підготовлена до протистояння додатковому тиску, пов'язаному із екологічними небезпеками, потрясіннями та стресовими факторами.

За останнє десятиліття в школах та дошкільних закладах погіршився доступ до питної води. У таких приміщеннях необхідно забезпечити стійкі до кліматичних змін і сталі послуги водопостачання.

Соціальна політика та захист дітей

Зміна клімату збільшує ризик погодних потрясінь та пов'язаних із ними несприятливих подій, які, у свою чергу, створюють додаткові втрати для окремих домогосподарств. Особливого ризику піддаються домогосподарства з дітьми.

Основні соціальні проблеми, пов'язані зі зміною клімату, включають в себе міграцію та переміщення населення через екстремальні події (наприклад, під час повені в 2020 році на заході України було евакуйовано понад 1500 людей), пошкодження інфраструктури (чітких оцінок на національному рівні немає) та порушення життєдіяльності домогосподарств, доступу до засобів до існування та економічної діяльності.

Розробляючи політику регіонального, соціального та економічного розвитку, необхідно враховувати екстремальні погодні явища не лише з точки зору їх безпосереднього впливу (наприклад, через зусилля з надання допомоги), але також як потенційні соціальні стресові фактори, приділяючи особливу увагу соціальному благополуччю дітей.

Стратегії соціальної адаптації недостатньо орієнтовані на галузі економіки та географічні регіони, які найбільш уразливі до небезпек, спричинених зміною клімату. Важливе значення має раннє виявлення вразливих сімей із дітьми.

Схеми перетворення та диверсифікації засобів до існування домогосподарств у регіонах, схильних до кліматичних потрясінь, є ключовою частиною соціального захисту, особливо для сімей із дітьми та вразливих груп населення.

Сукупність проблем, пов'язаних із вищим рівнем бідності в більш забруднених районах і вищою сприйнятливістю найбільш уразливих до екологічних проблем осіб через стан їхнього здоров'я, вимагає застосування двостороннього підходу — як для

вирішення екологічних проблем у найбільш вразливих районах, так і для покращення доступу до якісного медичного обслуговування незахищених сімей із дітьми.

Низька енергоефективність будівель є одним із ключових факторів, що посилюють енергетичну бідність.

Різниця в показниках інституціалізації дітей, спричинена КДЕ у порівнянні з іншими стресовими факторами, досліджена обмежено.

Освіта

Державні стандарти початкової освіти включають екологічні компетенції (шоста ключова компетенція) в національну систему ключових компетенцій. Елементи екологічної освіти інтегровані в навчальні програми української загальноосвітньої школи.

Особливу увагу в екологічній освіті слід приділяти інноваціям та експериментальному навчанню.

Хоча даних про вплив КДЕ на освіту в Україні мало, на основі профілю КДЕ країни можна визначити такі загрози:

- Порушення доступу до освіти через пошкодження інфраструктури, зокрема освітніх закладів, внаслідок стихійних лих.
- Погіршення успішності та збільшення кількості прогулів через вплив КДЕ на здоров'я дітей.
- Зниження рівня безпеки та сприятливості навчального середовища через переміщення та евакуацію населення, що пов'язана зі зміною клімату, а також негативний вплив на загальне самопочуття та психічне здоров'я дітей та осіб, які доглядають за ними.

КДЕ та зниження ризику катастроф (ЗРК)

Нинішній підхід до ЗРК є переважно реактивним, а проактивні елементи в ньому дуже обмежені.

Питання, пов'язані з навколишнім середовищем, є складовою бачення української влади безпеки шкіл. Існує визнана потреба в подальшому вдосконаленні включення чинника екологічної безпеки як складової безпеки школи.

Стійких до клімату об'єктів, у тому числі освітніх та медичних закладів, є мало, а рекомендації щодо їхнього будівництва або відновлення відсутні. Житла з недостатнім життєвим простором для дітей найчастіше зустрічаються на схильній до затоплень Західній Україні, що також підкреслює важливість будівництва стійкого житла.

Діти з особливими потребами стають особливо вразливими через стихійні лиха і можуть піддаватися підвищеному ризику інституціоналізації в період після катастрофи. Проте для вивчення цього питання потрібні додаткові дослідження.

Хоча загальна спроможність реагувати на надзвичайні ситуації, що швидко розгортаються, збільшується, прогрес затьмарюється системними прогалинами, пов'язаними з впливом катастроф на захист дітей та освіту.

Наявний підхід до ЗРК у питанні забезпечення стійкості дітей є дещо фрагментованим, а концепція ЗРК, що орієнтована на дитину, не стоїть на порядку денному.

КДЕ та дружнє до дітей міське середовище

Діти в міських районах повинні викликати особливе занепокоєння через зростання урбанізації та вразливості дітей у міському середовищі.

Міграція з районів, схильних до впливу шоківих факторів на КДЕ (включаючи, можливо, міграцію з села в місто), може призвести до загострення нерівності.

Розвиток середовища, дружнього до дітей, вимагає кращого розуміння адаптаційних можливостей міст.

Участь молоді

Участь дітей та молоді в пов'язаних із КДЕ сферах в Україні просувається за допомогою підходів як «знизу-вгору», так і «зверху-вниз».

Є кілька прикладів залучення дитячих та молодіжних активістів до адвокації законодавчих змін.

Загалом участь дітей та молоді в кліматичних діях залишається значною мірою фрагментарною, а не взаємопов'язаною.

Необхідне краще розуміння ролі дітей та молоді в кліматичних діях, також потрібно запропонувати дієві механізми для участі дітей та молоді на всіх рівнях.

Підлітки із невеличкого села Маяки Донецької області збираються зменшити кількість сміття навколо себе та очистити місцевий пляж. Для цього вони об'єдналися та заснували екоклуб під назвою «Чисто Так».

ИЖИ
ИЖИ

Прокладаючи шлях вперед

«Я мрію про дорослих, розумних людей, які зможуть навчити своїх дітей цінувати нашу планету», —

каже Яна з Добропілля.

Разом зі своїми друзями вона вирощує дерева, кущі, саджанці, віти й висаджує їх, а також сортує відходи. Її невеликий проєкт під назвою «ЕкоБум» підтримано ЮНІСЕФ та Європейським Союзом.

В Україні, як і в усьому світі, зміна клімату та екологічні загрози вже впливають на здоров'я та благополуччя дітей. Якщо не вжити заходів, діти та молодь стикатимуться з усе більшими проблемами, пов'язаними з кліматом, будучи при цьому найменш відповідальними за його зміни. Забезпечення того, щоб кожна дитина жила в умовах безпечного та стійкого клімату та довкілля, вимагає відповідних заходів у масштабах усього суспільства вже зараз. Вони мають включати:

1. Комплексні та невідкладні дії щодо скорочення викидів парникових газів щонайменше на 45% від рівня 2010 року до 2030 року, щоб обмежити глобальне потепління не більше ніж на 1,5 градуса за Цельсієм та запобігти найгіршим наслідкам кліматичної кризи.
2. Забезпечення кліматичної стійкості критичних послуг, включаючи системи водопостачання, санітарії та гігієни, а також послуги охорони здоров'я та освіти.
3. Забезпечення того, щоб ЗПК враховувало інтереси дітей та було орієнтованим на дитину. Необхідно покращити стійкість дітей, сімей та громад для забезпечення кращого захисту дітей від потрясінь, пов'язаних із КДЕ.
4. Покращення кліматичної освіти та навичок, які необхідні для адаптації дітей та їх готовності до наслідків зміни клімату. Необхідно докласти значних зусиль для посилення кліматичної та екологічної освіти, підвищення обізнаності, розширення участі та повноважень дітей та молоді.
5. Залучення дітей та молоді до всіх процесів ухвалення рішень, пов'язаних із кліматом. Необхідно докласти зусиль для створення механізму врахування інтересів і потреб дітей, забезпечити участь молоді в обговореннях питань клімату та довкілля на різних рівнях, а також розглядати дітей як цільову групу при розробці та впровадженні політики, пов'язаної з КДЕ.
6. В Україні потрібно створити систему показників, збору та аналізу даних із питань клімату та довкілля, яка враховувала би особливості дітей.

для кожної дитини

Контактні особи для додаткової інформації:

Ніна Сорокопуд,

Спеціаліст з комунікацій

ЮНІСЕФ Україна

Тел: +38 044 521-01-25

Email: nsorokopud@unicef.org

© United Nations Children's Fund (UNICEF)

Листопад 2021